

TÜRKLERİN TARİHİ

ORTA ASYA'NIN
BOZKIRLARINDAN
AVRUPA'NIN
KAPILARINA

İİBER ORTAYLI

**Orta Asya'nın Bozkırlarından
Avrupa'nın Kapılarına
TÜRKLERİN TARİHİ**
İlber Ortaylı

Türk Tarihi

TİMAŞ YAYINLARI | 3786
Tarih İnceleme Araştırma Dizisi | 70

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Engin Atatimur
Adem Koçal
Yunus Emre Tozal

EDİTÖR

Tuğçe İnceoğlu
Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIMI

Ravza Kızıltuğ

1. BASKI

Mart 2015, İstanbul

33. BASKI

Mart 2020, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-1926-7

TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No:5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

   timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 45587

BASKI VE CİLT

Mega Basım

Cihangir Mah. Güvercin Cad. No:3 Baha İş Merkezi

Avcılar / İstanbul

Telefon: (0212) 412 17 00

Matbaa Sertifika No: 44452

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak

Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

TÜRKLERİN
ORTADOĞU SAHNESİNE ÇIKIŞI

Türklerin tarih sahnesine çıkışı nasıl gerçekleşti?

Türklerin tarih sahnesine çıkışı eski Mısırlı, İranlı, Helen ve İbranilerin çıkışı gibi değildir. Söz konusu uygarlıklar hakkında yazılı kaynaklar oldukça aydınlatıcı bilgiler verir, arkeologya da bu varlığı parlak örneklerle destekler. Oysa çok eski zamanlarda ortaya çıkan (dilinin yapısı, örgütlü yaşam biçimi ve atçılığı gibi öğelerden anlaşılan) Türk kavmi veya kavimler topluluğu üzerinde isim, menşe, hatta coğrafi mekânın tesbiti konusunda büyük zorluklar yaşanır. Buna rağmen şurası da bir gerçektir ki Türkler olmadan bir dünya tarihi yazmak da mümkün değildir. Çünkü Çin, Hind ve İran gibi yerleşik, yazıya sahip eski halkların tarihini yazarken; Türklerin kökeni olan kavimler sık sık söz konusu uygarlıkların siyasi tarihine girmekte ve kendilerinden söz ettirmektedirler. Öyle ki Kuzeyli Hun komşularının kim olduğunu ve tarihî maceralarını tesbit etmeden, Çinlilerin tarihini resmetmek ve tanımlamak mümkün değildir.

Yine aynı şekilde 6. yüzyılda Bizans ve İran tarihini; yani bir bakıma o devrin dünya tarihinin odak noktasını teşkil eden bu iki uygarlığın (Justinianus ve Nüşirevân-ı Âdil, yani I. Hüsrev devri) tarihini yazarken olayların kilit noktasında Göktürklerin yer aldığı görülür ve dolayısıyla Göktürkler tarihini incelemeyen iki imparatorluğun arasındaki gerilimi

“Türkler olmadan bir dünya tarihi yazmak mümkün değildir.”

anlamak mümkün değildir. Tarih yazıcılığının sorunu da burada başlar. Çünkü Türklerle ilgili tarihî kayıtlar kendine özgü güçlüklerle doludur. Meselâ Çin tarihi

ve dilinin iyi incelenmemiş ve az bilinen Shang dönemine ait tetkiklerinde ve merkezî Asya'nın Tohar, Sogd gibi Arî kavimlerine ait iyi çözülemeyen kayıtlarda; yine aynı şekilde eski İran filolojisi ve tarihinin eksik tetkikleri ve Sanskrit, Bizans, Ermeni dönemine ait kayıtlarda İlkçağlardan beri tarihin her döneminde görünen ve ihmal edilemeyecek bir unsur olan Türkler hakkındaki bilgilere rastlanır. Ancak bunlar çok bölük pörçük ve kesin bilimsel tasvirler yapabilmek için münakaşalıdır. Kuzey Avrupa (Germany, Britanya) kavimlerinin tarih sahnesine klasik Roma kayıtları, yani Latince eserlerle girdiğini, pek görkemli parçalar olmasa da yardımcı arkeolojik malzemeyle bu iyi işlenmiş bilgilerin tamamlandığını düşünürsek; henüz kendisi karanlık ve az işlenmiş Sinoloji, Hindoloji, eski İran ve bir nebze Slav, Bizans, Ermeni, Arab kaynaklarından Türkler için bilgi edinmenin güçlüğü bir ölçüde anlaşılır. Üstelik saydığımız bu dalların hizmetkârı olan bilginler Türkolog değildiler; asıl tarihin sahibi olan Türk dünyası ise bu dallarda yeterli uzman yetiştirmiş ve bu malzeme üzerinde tetkikat yaparak sorunlara eğilmiş değildir. Bu bakımdan İslamiyet öncesi Türk kavimleri; bilhassa Orta Asya ve Maveraünnehir, hatta Kafkasya, Volga boyu ve Yakınoğu'da ağırlıklarını hissettirmekle beraber, maalesef düzenli bir tarih yazıcılığının konusu olmamakta ve vuzuha kavuşmuş bilgiler geniş kitlenin tarih bilgisi ve bilincine sunulamamaktadır.

Türklerin tarih sahnesine çıkışıyla birlikte, Türk dilindeki ilk yazılı belgeler ne zaman başlar?

Türk dilindeki yazılı belgeler bilindiği üzere Miladî 8. asırda başlar; artık tarih değişti. Günümüz Moğolistan'ının sınırları içinde kalan Orhun Vadisi'ndeki, son yapılan araştırmalarla bugüne kadar bildiğimizden daha çok sayıya ulaşan anıt kitabelerden söz ediyoruz. Orhun bölgesinde Rus Türkolog Dmitri D. Vasilyev tarafından yapılan yüzey araştırmaları ve kısmî kazılarda hem bir yerleşim ortaya çıkıyor hem de yazıtlar şu anda dahi bilinenden iki asra yakın bir süre geriye gidiyor. Ayrıca bu bölgede kullanılan "Göktürk" dediğimiz runik yazının kaynağı da tartışmalıdır. Kâtibler sınıfının Sogdlar olduğunu ileri sürenler de vardır.¹ Yine söz konusu bölgedeki Dokuz-Oğuz ve Uygurlar Konfederasyonu'nun üyeleri de tarihçiliğin tartışmasına açıktır. Kaldı ki birazdan değineceğimiz gibi, Oğuzların Döğer kolunun eski Toharlardan geldiği kabul edilse de, Toharlar Aryen bir grup olarak bilinmektedir. Öte yandan bugün bu bölgedeki Kırgızların da Oğuzlardan olduğu ileri sürülür (Kırgız bilginler içinde yönemsiz iddialarla kendi kavimlerini İskitlere ve Toharlara bağlayanlar olduğunu da unutmayalım). Karşı bir teori olarak, İskit tipi Aryen göçebeleri, bölgenin eski sakinleri ve o halkların cedleri olarak gösterenler de vardır. Fakat bunların hiçbiri vuzuha kavuşmamıştır. Böyle problemler başka uluslar için de mevcuttur. Avrasya'nın büyük halklarından olan Rusların tarihi için Slav ve Norman teorileri ileri sürülmektedir. Rusların isminin İsveçli Varegler tarafından konduğunu ve oluşumlarını bunlara bağlayan Norman teorisi gibi... Şüphesiz ki ta Mikhail Lomonosov'dan beri her tür Rus münevverinin

1 Bugünkü Taciklerin ve Asa İranilerinin ataları olan kavimdir.

tepkisini çeker bu görüş ve karşısına Rus teorisi çıkarılmıştır. Müteveffa Omeljan Pritsak üçüncü ayrı bir Rus görüş ortaya koydu ve Rus Devleti'nin oluşumuna Türkleri de kattı.

Her hâlükârda Türk tarihçiliğinin mevcut kaynakları değerlendirmesi, bölgenin eski dillerini inceleyip mukayese yapması ve açık bir kuramı ortaya koyması gerekir. Görüldüğü gibi Türk tarihi üniversal tarihin önemli ve dışlanamaz bir dalıdır ama aynı nedenle Türk tarihini incelemek için de üniversal tarihin bütün dallarında, bir dizi kavmin dili ve tarihi üzerine uzman yetiştirmek ve söz sahibi olmak gerekmektedir. Bugünkü akademik düzey ve durumuyla Türk tarihini kendi dilindeki kaynaklardan incelemek, ancak 6. asırdan itibaren mümkündür; Türklerin hiç de genç bir tarihî topluluk olmadığı açıktır ama son on üç asırlık yazılı tarihin kaynakları incelenme bakımından zorluk ve dağınıklık arz eder.

Türkler kimlerdir ve ilk olarak Anadolu'ya ne zaman gelmişlerdir?

Türkler; tarihî özellikleri olan, çok coğrafya değiştiren, aşağı yukarı bir ırkın tarihinde fazla bir süre sayılmayan 1.200 yıl içinde bugünkü Çin'in iç sınırlarından Tuna boyuna kadar gezinen bir kavimdir; yani Anadolu'ya gelişimiz 1100'dür aslında. Çünkü Malazgirt Savaşı'nı kazanan Sultan Alparslan'ın açıktır ki oradan batıya, Anadolu'ya gitmeye pek niyeti yoktu. Onun gözleri Suriye ve Mısır'daydı; keza o zamanki dünyada zenginlik ve hâkimiyet demek, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır demektir. Öyle kimse Malazgirt'ten öte yerler için uğraşmaya, kan dökmeye fazla niyetlenmezdi. Hani Bismarck, Balkanlar için söylemiş ya, "Balkanlar Pomeranyalı başıbozuk bir asker (Landsknecht) kemiklerine değmeyecek bir yer" (Macarlar "Hönved", biz "başıbozuk" deriz; talimsiz yarı

asker, sivil asker demektir; sivil asker ise en eğitimsiz, en donanımsız asker tipidir). En küçük görülen Pomeranyalı askerin kemiklerine değmeyecek bir yer olan Balkanlar gibi Anadolu da Alparslan için o zamanlarda çok da çekici görünmüyordu. Konstantinopol ve Ege bölgesi de Sultan Alparslan için fazla değerli değildi. Asıl devlet, memleket demek, Mısır ve Suriye tarafları demektir. Bu alana el atan kendisinin torunu mesabesindeki I. Süleyman Şah'tır.

Anadolu tam olarak ne zaman Türkleşmeye başlamıştır?

Göz önüne getirmeyi ihmal ettiğimiz, hatta tasavvur etmekte zorlandığımız çok mühim bir nokta vardır. Bu da Anadolu'nun, 11. asırda Malazgirt'te, İmparator Romanos Diogenes'le yapılan meydan muharebesi sonunda Türkleşmeye başlamasıdır. Daha önce Peçenekler gibi Hıristiyan-Türk kavimler Anadolu'ya yerleşmiştir ve Danişmendli akınları vardır ama bunlar esasa girmez. Lakin dediğimiz gibi Anadolu'da Malazgirt'ten önce de bazı Türk akınları olduğu anlaşılıyor, nitekim 1071 kesin bir tarih olmaktan çok, bu olayın adının konduğu bir zirvedir. Demek ki Anadolu, esas itibarıyla 11. asır sonlarından itibaren ve 12. asır boyunca Türkleşmiştir. Tabii ki bu konuda kesin tarihler tesbit etmek çok zordur. Kesin olan bir şey var ki, o da bizim bazı kaynakları kullanmadığımızdır. Dahası maalesef Türk tarihçiliğine ilişkin Gürcü, Ermeni, Bizans, İran ve o asırların İtalyan kaynaklarını, özellikle de Papalık arşivini bilmiyoruz...

Papalık arşivleri tarihçiliğimize nasıl katkılar sağlar?

Papalık arşivleri; 1135'ten beri çok düzenli ve zengin bir şekilde tutulmaktadır. Üstelik arşivde söz konusu tarihin

“Anadolu, esas itibariyle 11. asır sonlarından itibaren ve 12. asır boyunca Türkleşmiştir.”

öncesine dair bölümler ve parçalar da (*fragment*) vardır. Bütün bu kaynakların hepsini inceleyip bir arada değerlendirmek maalesef

Türk tarihçiliğinin iktidarı dâhilinde olmamıştır. Tabii ki, söz konusu kaynakların bundan sonra tarihçiliğimize dâhil olmaması için bir sebep yoktur. Yeter ki tarih eğitimimizi ve düşüncemizi buna göre ayarlayalım.

Aslında birçok milletin tarihi için Yakın Ortaçağ yahut Geç Ortaçağ dediğimiz bu dönem, Türkiye’de ancak spekülasyonlarla değerlendirme konusu yapılmaktadır. Türk halkı ve aydınları bu konuyu hâlâ, “Anadolu’ya bir milyonla mı, yoksa üç milyonla mı geldik? Bölge ne derece Türkleşti?” gibi muallâkta yorum ve münakaşalarla ele almaktadır. Şu gerçeği unutmayalım: 11-12. asırlar, dünya tarihi ve artık bizim de içinde bulunduğumuz Akdeniz ve Avrupa tarihi için geç devirlerdir. Dolayısıyla Türk vatanının kurulması, Anadolu’nun Türkleştirilmesi oldukça geç bir tarihe tekabül eder. Bizim gibi vatanını coğrafi göçlerle ve asıl fetihlerle kuran milletler, anayurtlarının biçimlenmesini ve tarihî kimliklerinin oluşmasını söz konusu tarihlerde çoktan tamamlamışlardı. Meselâ Fransa’nın o tarihte artık dört asırlık millî ve muasır bir coğrafyanın temelini oluşturduğu söylenebilir. En azından Fransa’yı oluşturan ana unsurlar şekillenmiştir. Almanya ve İspanya için de aynı durum söz konusudur. Gerçi İspanya toprakları 8. asırda Müslüman Arapların ve Berberilerin eline geçmiştir ama yine de İspanyol halkı ve kimliği bir yere gitmemiş, kaybolmamış, oralarda kalmıştır. Dahası bugün İspanya artık

tarihî gelişimini tamamlamaktadır. Özellikle ülkenin kuzeyi için bu oldukça nettir. Meselâ Katalunya, Katalunya olarak biçimlenmiştir ve öyle de devam etmektedir.

Böyle bir gerçeklikte Türklerin tarihî kayıtlarının noksan olması, değerlendirilmemesi söz konusu değildir. Bütün mesele bu kaynakların kullanılmasındadır. Türkiye bunu yapamıyorsa, bunun sebebi, nesillerimizde tarih şuurunun eksik olmasıdır. Evet; Türkiye, bir göçle, bir fetihle, sonradan yerleşmeyle vatanını en geç kuran ülkelerin arasında yer alır. Şüphesiz bu önemli bir gerçektir ancak söz konusu kimliğin (*ensoi*) oluşumunu engellememiş, aksine bunun getireceği bilinç (*pour soi*) için yararlı olmuştur.

Bu coğrafyaya ne zaman Türkiye denmeye başlandı?

12. asırda insanlar bizim yurdumuza “Türkiye” demektedirler. İtalyan kaynaklarında bunu görüyoruz. Artık kırsal bölgelerin Türkmen göçebe ve köylüler, şehirlerin ise büyük bir Türk nüfus tarafından doldurulduğu anlaşılıyor. Türkler Batı’ya doğru ilerlemekte, Bizans İmparatorluğu ise artık gerilemekteydi. Bilhassa Malazgirt Savaşı’ndan sonra vuku bulan Miryokefalon Savaşı, bu tarihî oluşumun nihai noktasıdır. 12. asrın sonunda başlayan ve ilk önce Anadolu’dan geçen Haçlı Seferleri dahi bu tarihî hareketlilik ve oluşumu önleyememiştir. Seferler kısa bir müddet sonra güneye kaymış, 1204’te vuku bulan IV. Haçlı Seferi de İstanbul’un istilasıyla yetinmiştir.

Anadolu ismi nereden geliyor?

“Anatolia” bilindiği gibi Yunancada “doğu” anlamına gelir. Küçük Asya da, yine Yunanların tabiriyle, Büyük Asya’nın bir uzantısı manasındadır. Bizse buraya geldiğimizde söz konusu

“Türkiye, bir göçle, bir fetihle, sonradan yerleşmeyle vatanını en geç kuran ülkelerin arasında yer alır.”

topraklara “Roma ülkesi” dedik, yalnız “Roma ülkesi” derken etnik bir adlandırma kastedilmemiştir. Zaman içinde Diyâr-ı Rum’a da “Anadolu” dedik. Ama

buralar daha çok Diyâr-ı Rum olarak kaldı. Balkanlara geçtikten sonra, bu sefer buraya “Rumeli” demeye başladık. Hiç şüphesiz bu da etnik bir tanımlamadan ziyade, Roma ülkesi anlamına gelen bir isimlendirmeydi. “Balkan” ismi de Türklerden gelen coğrafi bir tabirdir. Bugün bu ismi kaldırmaya çalışıp Balkanlara “Güneydoğu Avrupa” diyorlar. Evvelâ iki kelime ekonomik değil, ikincisi Güneydoğu ama kime göre Güneydoğu? Tabii ki Almanya ve Fransa’ya göre... Bize göre niye Güneydoğu Avrupa olsun ki?

Bugün kullandığımız “Türkiye” ismi nereden geliyor?

Önceki kuşaklar “Türkiye” derdi; hatta bizi okutan ortaokul ve lise öğretmenlerinin bazılarında bu telaffuzu aldık. Gerçekten “Türkiye” diyenler, bir ara dilimizin ses uyumu kuralına uygun bu söyleyişi korumak için kanun yoluna müracaat ettiler; 1950’de TBMM’ye seçilen Nazlı Tılabar’ın bu konuda teklif ettiği bir kanun kabul edildi. Ama “Türkiye” şeklindeki telaffuz ve yazım zaten çoktan harita ve kitaplarda kabul görmüştü. Aslında ülkemizin böyle adlandırılması, tuhaftır ki bizim dedelerimizin değil, bu ülkeyi başlangıçtan beri çok iyi tanıyan İtalyanların işidir. Bizim dedelerimiz buraya “İklim-i Rum” derlerdi. Onların siyasi hedef ve misyonları Roma İmparatorluğu’nu ele geçirmektir. Anadolu toprağındaki Roma’yı, yani Garplıların sonradan “Bizans”

dedikleri imparatorluğu ele geçirmeye başlamakla elhak bu yolda da ilerlediler. Onların “Rum-Roma” dedikleri yere, İtalyanlar “Turchia” veya “Turcmenia” derlerdi. Bütün orta zaman Alman seyyahları “Turkei, Türkenland” veya Fransızlar “Turquie” derlerdi. 16. asırda İngilizce seyahatname kaleme alan Nicolas de Nicolay ise “Turkie” diyor, dikkat ederseniz bizim bugünkü söyleyişimize oldukça yakın...

Peki, “Turkie” nasıl bugünkü İngilizcedeki “Turkey” hâlini aldı?

Sonradan İngilizce konuşup yazanların, bu “Turkie” yazılışını nasıl “Turkey”e çevirdikleri doğrusu hâlen bir muamma... Muhtemelen bu telaffuzda Hind Adaları'nın ünlü kuşunun yanlış bir bağlantısını kurdular. Aslında Hindî diye söz ettiğimiz ülkenin de yerli adı “Baharat”tır. Egzotik, uzak ülkelerin isimleri otlarla, hayvanlarla gayet kolay karıştırılıyor. Viyana'da halk deyişiyle “Schottenstiftung İskoç Vakfı” aslında İrlandalı Katolik rahiplerin kurduğu bir okul ve imaretti. Ama halkın öyle diyeceği tuttu. 18. asrın Batı Avrupa'sında halk Yunanlar, yani Helenlerle Türkleri birbirine karıştırırdı; aydınlar istediği kadar neo-Helenizmi temsil etsinler.

“Turkey” ismini değiştirmeyi tartışanlar da var.

Az önce bahsettiğim gibi, 16. asır seyyahı Nicolas de Nicolay seyahatnamesinde “Turkie” diyor. Bizim İngilizce bilen (!) kesimde bu dildeki “Turkey” ismi büyük tepki uyandırdı. Oysa hindi küçük harfle, bizim ülkenin adı ise büyük harfle ve harf-i tarifsiz yazılır. Gerçekten bu ismi değiştirmeye kalkanlar var; onların bu safdil çabasına karşı, fırsat bu fırsat diyerek saldıran anti-milliyetçiler var. Bizim ülkemizde milliyetçi takımın açıkları kadar bu sözde

milliyetçilik düşmanlarının da grotesk, gülüncün ötesinde davranışlar gösterdiği ortada... Milliyetçiliğin kendisi kadar karşıtı olan görüşte de ileri gidilince sadece mantık sapması değil, fuzuli laf edildiği görülüyor. Kim ne derse desin, açık hakaret taşımayan ülke adlandırmalarına itiraz etmek gereksizdir. Etiyopya'ya "Habeşistan" denemez, çünkü küçültücü bir deyim olarak görülüyor. Benzer şekilde Yunanistan'a "Yunanistan" diyemezsin, orada yasaklanıyor ama buna ancak gülünür. Habeşistan maalesef köleliği çağrıştırıyor, Yunanistan ise "İyonyalılara" Şark milletlerinin verdiği isim, daha doğrusu bir telaffuz biçimi... Niye yasaklanıyor? İyonyalılar Helen sayılmıyor mu?

Bir de ülkelerin alegorik olarak hayvan resimleriyle temsil edilme meselesi var.

Evet, bütün 19. asır basınında ülkeler alegorik olarak hayvan resmiyle temsil edilirdi. Rusya ayı, Fransa horoz, Osmanlı İmparatorluğu da "Turkey" olarak fesli bir hindi ile temsil ediliyordu. Hayvanla temsil edilmek diğer ülkeler için büyük bir sorun değildi. Zaten hayvan adını soyadı olarak alanlar pek çoktur. Rusya'nın başbakanı "Medvedev", yani "ayızade"; bir alay Alman'ın adı "Baer", yani "ayı"; soyadı "Katz", yani kedi olanlar; hatta "Hund", yani köpek olanlar da var. "Haase", yani tavşan da Almanya ve Hollanda'da sevimli ve yaygın adlardan...

"Türkiyeli" tabiri nereden çıktı?

Türkiye, hâkim etnik gruba göre, ülkemize başkalarının verdiği bir isimdir. Şimdi bir de Türkiyeli tabiri yaratmanın mantıkla bağdaşır bir yanı olamaz. Kaldı ki bu gibi mantık çıkmazlarını önlemenin mühim bir yolu tercüme etmekten

geçer. Bir çevirin bakalım, Türkiyeliyi hangi gümrükten çevirip geçireceğiz? Size kimlik soruyorlar, kimliğinizi açık söyleyin. Türkiyeli bir üst kimlik olamaz. Başkaları da bu ülke ve halkı için (Küçük Asya) başka etnik kökenli bir kelimeyi üst kimlik olarak kullanmaya kalkarsa ne dersiniz?

“Türkiyeli” ile “Türk” arasındaki fark nedir?

Türkiye konusunda asıl tartışılacak ve rahatsız edici manasızlık burada işte; bazı kişilerin uydurduğu “Türkiyeli”, “Türkiyelilik” gibi deyimler! Bazı safdiller veya herkesi bir şey bilmiyor zanneden tipler, “Efendim ne var bunda, Amerikalı oluyor da Türkiyeli niye olmasın?” diyorlar. Amerika, Kolomb’un keşfettiği kıtanın ayrı bir kıta olduğunun farkına varan Cenovalı kaptan Amerigo Vespucci’nin adından geliyor. Amerikalılık Anglo-Sakson göçü ve İngiliz dili etrafında oluşan göçmenler için uygun, Türkiye ise içinde Türk adı taşıyor, böyle bir benzerlikle ilgisi yok. Ülkemizin geniş ölçüde Türkleşmesinden beri, bir bölgenin böyle bir etnik kimliğe kavuştuğunu ecnebilerin bile görmesiyle kullanılan bir isim... “Türkiyeli” ismi tercüme edilemez, içeriği bakımından bu kelimeyi teklif edenlerin amacını da zaten karşılamaz. Başka bir kimlik kullanmak isteyenler bu ifadeyi kullanabilirler ama bu amaçla ülke yurttaşlığının ve kimliğin adını değiştirmelerine lüzum yoktur, hakları olduğunu da zannetmiyoruz.

Türkiyelilik, Belçikalı gibi bir tabir de olamaz. Zaten Belçikalı kimliği ve varlığının da nerelere gideceğini Allah bilir. 1830’dan beri

“Türkiyeli” ismi tercüme edilemez, içeriği bakımından bu kelimeyi teklif edenlerin amacını da zaten karşılamaz.”

hiçbir şeyleri yerine oturamadı; iktisadi vaziyetleri büyük sıkıntılar taşımamasına rağmen, ülkenin içinde kullanılan dil açısından dahi çeşitli sorunlar var. Bu, yeri geldikçe ele alınacak bir konudur; birtakım Flaman çevrelerin Fransa'ya "Alın Valonlarınızı da gidin" dedikleri dahi bir gerçektir. Bazı mevzuları çözmek için sorun yaratmak, tarih ve coğrafyaya müracaat etmeyen ucuzcu bir yöntemdir.

“Türklük”, sanki tabiri caizse “kaba saba” insanlar anlamında mı kullanılıyordu?

Sorunuzla çocukluğuma gittim. Hatırlıyorum; çocukluğumda Çorum şimdiki gibi sınaî patlama yapıp zenginleşen bir yer değildi, fakir bir Anadolu kasabasıydı. Çorumlu ameleler yazın hasat zamanına kadar Ankara inşaatlarında çalışmaya gelirlerdi. Bir gün içlerinden biri Etlik bağlarında ağaca çıkmış, meyve yiyordu. Onu gören Üsküdarlı ihtiyar bir hanım da “Türkler ağaca çıkmış!” diye bağırды. Yani Türk demek; “köylü, kaba, Anadolulu” anlamındaydı. Karagöz'de en ahmak, laf anlamaz tiplerden biri Baba Himmet'tir, Kastamonuludur. Ona da “Türk” denir. Orta oyununda da aynı şekilde... “Al Türk'ü vur turpa, yine yazık o turpa” gibi bayat meseller vardır. Böyle bir edebiyat var ama öte yandan vakayinamelere bakarsanız, Türkmen geleneği ile Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu da anlatılır. Konuştuğumuz dil Türkçe, yazdığımız dil Türkçedir; hiç tartışmasız ordunun komuta dili de Türkçeydi. Keza bu, bütün tarih boyunca böyle olmuştur. Selçuklu devrinde kâtib sınıfı Arapça kullandığı, ulema sınıfı ise Arapça düşündüğü ve yazdığı hâlde, orduda her zaman Türkçe kullanılmıştır. Bu; unsurların, komutan ve askerlerin Türk olmasından ileri geliyor. Dahası Türkçe komut vermeye yatkın bir dildir; Farsça bir komut Türkçede

olduğu kadar etkili olmaz ve kuşkusuz bu da dikkat edilen bir unsurdur.

Meselâ, son devir Osmanlı vesikalarında bile “Arabistan ordusunda hemcinslik çoğaldı” deniliyor. Bu hemcinslik “coethnicité” demektir. Demek ki Arabistan ordusunda Arab uşağı artmaya başlamış, bunun üzerine “Anadolu’dan asker getirin” deniliyor. Görülüyor ki, orduların içinde Türk etnik unsurunun ağırlık kazanmasına her zaman dikkat edilmiştir.

Peki “Avrupa’daki Türkiye” meselesi nedir? Türkiye’ye karşı belirli bir görüş var mı?

Anadolu’nun etnik oluşumu tarihî seyrine devam etmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bugünkü Trakya bölgemiz, Kuzey Yunanistan, Güney Bulgaristan, Doğu Sırbistan, Türk devlet idaresi olan Osmanlı’ya katılacaktır. İşte böylece “Avrupa’daki Türkiye” diye tarihî bir mesele ortaya çıkmıştır ve hâlen de söz konusudur. “Avrupa’daki Türkiye”ye dair düşünce, tavır ve tutumlar zıt nitelikler göstermektedir. Konuya hayırhah bir şekilde bakanlar olduğu gibi, nötr bakmaya çalışanlar ve hâlen 13-14. yüzyıldaki kilise ve idare çevrelerinin bakışını paylaşanlar da vardır. “Avrupa’daki Türkiye” mevzuu, öyle kolay halledilebilecek bir sorun değildir. Bu hususta; içine kapanık, kendine dönük bir kötümserliğe gerek olmadığı gibi, safdil bir iyimserliğe de gerek yoktur. Vakıaları ve gerçeği olduğu gibi kabul etmeliyiz. Zira coğrafya, itaat edilmesi gereken amir ve temel bir kategoridir.

Bu konuda zaman zaman Balkanlardaki Türkler hakkında da tartışmalar çıkıyor.

Anadolu kıtasının Türkleşmesi, Türkiye olması nasıl artık tartışılmıyorsa Balkanların da tartışılmaması gerekir.

*“Avrupa’daki Türkiye’
mevzuu, öyle kolay
halledilebilecek bir sorun
değildir.”*

Balkanlardaki nüfusun bu dönemden sonra bölgeden sürülmesi, oradaki halkın yerlerinden edilmesi mümkün görünmemektedir. En son Todor Jivkov döneminde, Bulgaristan Halk Cum-

huriyeti 300 bin Türk’ü bir anda sınırlarının dışına atmış; Edirne’de sınır kapısının önüne yığarak, “Gelin, halkınızı alın” demiştir. Nitekim aldık da... Başlarda bazı sıkıntılar çekilse de Türkiye’nin dinamik sınaî ve kentsel yapısı, söz konusu Osmanlı tebaası Türkleri çok çabuk içine alabildi. Aslında buna ihtiyacımız da vardı. Öyle ki oradan gelen sağlık personeline, zanaatkâra, usta ve teknisyenlere muhtaçtık. Zira değişen bir yapı vardı ve 1940-50’ler Türkiye’sinde değişen, patlama gösteren tarımsal yapı, tarımla uğraşan insanlara ihtiyaç duymuş ve Türkiye, sayısı 100-200 binle ifade edilen Balkan göçmenini bağrına basabilmişti. Şüphesiz ki bu tür dalgalar büyük sıkıntı yaratır. Ancak bugün mevzuya tarihçi gözüyle baktığımızda, Türkiye’nin bu gibi göçleri birçok ülkeye göre daha ustalıkla karşıladığını, gelenlerden bir şekilde yararlandığını söyleyebiliriz.

Bugün itibariyle Avrupa’daki Türkiye’nin oluşumunun bittiğini söyleyebilir miyiz?

Evet, Avrupa’daki Türkiye’nin oluşumu bitmiştir. 19. yüzyılın sonlarında sınırlar artık tesbit edilmişti. Bu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa’daki topraklarını geri vermiştir. Kuruluşundan iki yüzyıl sonra Macaristan’a, Tuna’ya yerleşen bir imparatorluk, bu tarihi takip eden 2-3 asır içinde söz konusu toprakları kaybetmiştir. Ama şu da

bir gerçektir ki; dört asrı, bazı yerlerde ise 5-5,5 asrı bulan Osmanlı hâkimiyeti, Avrupa kıtasının orta ve güneydoğu kısımlarına, hatta kuzeye doğru gelişen bölümlerine damgasını vurmuştur.

Balkanlar Türkler için sanki daha hassas bir bölge...

Balkanların her köşesinde Osmanlı izleriyle karşılaşmanız mümkündür. Meselâ Bulgaristan bölgesine baktığınızda Midhat Paşa gibi büyük bir valinin varlığını ve buradaki icraatlarını anlarsınız. Bunlar, Bizans denen Doğu Roma'dan sonra Balkanların tekrar bir imparatorluk, bir siyasi-askerî birlik hâlinde bütünleştiğini gösteren delillerdir. Doğru, Osmanlı askerî bir imparatorluktur. Ama askerî amaçlarla kurduğu tesisler, iktisadi anlamda da önemli olmuştur. Kuşkusuz imparatorluk askerî gelişmeleri ve yeni teknikleri ânında uyarlamak zorundaydı, zira akıbeti buna bağlıydı. Bunları uyarlayabildiği için de Yeniçağ imparatorluklarına ve dünya şartlarına uyum sağlayan bir eski imparatorluk düzeni kurabilmiştir. 20. yüzyılda demiryolu ve modern eğitimden istifade edebilmiş, mühendislik ve tıbbî kendine göre geliştirmiş; bu sayede 21. yüzyıla hazırlanabilmiştir.

Türkler Avrupa'daki hâkimiyetini ne zaman kaybetmeye başlamışlar?

Türklerin Avrupa'daki hâkimiyetinin çözülüşü açısından, hiç şüphesiz ki II. Viyana Kuşatması sonrası dönem önemli bir başlangıç noktasıdır. Hıristiyanların çoğunluk olduğu vilayetlerin kaybından sonra; 1774'teki Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren imparatorluğun Müslüman ve Türk eyaletlerinin de kaybıyla, bu çözülüş yeni bir evreye girmiştir. Artık hayatımız, idari ıslahat anlayışımız, var oluş kavgamız